

De 5de dimensie

Reflecties over de wortels en de zin van het godsgeloof

Pol Hendrix

GODSDIENSTEN hebben het moeilijk in deze moderne tijden. Zij worden als overblijfsels uit een ver verleden gezien, als ballast waarvan de moderne mens zich beter kan bevrijden. Tegelijk heeft die moderne mens te kampen met psychische problemen en depressies, terwijl een andere op zoek gaat naar een nieuwe diepgang in het leven, vanuit een ervaring van gemis. Zou het kunnen dat hij het kind met het badwater heeft weggegooid? Als ik nu eens zou durven te beweren dat een mens maar echt mens is wanneer hij het hiernamaals en het goddelijke (of het mogelijke bestaan ervan) een plaats geeft in zijn leven. Met dit artikel hoop ik hieromtrent stof tot nadenken te kunnen geven. Beschouw mij niet als een extremist en evenmin als een naïeveling, maar als iemand die niet anders kan dan te getuigen van zijn geloof (zie ook mijn andere artikels). Voor mij is God nooit afwezig, integendeel, zonder zijn Aanwezigheid zou mijn leven geen basis hebben die mij vurig maakt, vrijmoedig en toegewijd. Uw bedenkingen zijn welkom.

Als wij in een God kunnen geloven, dan is het in de God van nu en niet in die van weleer, die veelal een menselijke creatie was geworden en die in de loop der eeuwen met veel ballast werd beladen.

'God is dood'

Ik dacht dat ik met 'De 5de dimensie' een originele titel had bedacht, maar het blijkt al volop te circuleren in het alternatieve spiritualiteitscircuit. Erger nog: wat ik ermee bedoel lijkt er inhoudelijk nog verwant mee te zijn ook! Voor mij gaat het om de verticale dimensie van het bestaan waarbinnen we God kunnen erkennen. Een dimensie die we kwijt zijn sinds we God uit het oog zijn verloren. In dit artikel wil ik uitstijgen boven het oppervlakkige spreken over God en wil ik delven naar de oorsprong van het godsgeloof en zelfs de noodzaak ervan.

Wij leven in een tijd waarin het geloven in God in het beste geval als gedurfd wordt beschouwd, althans door de niet-gelovigen. De vele moslims en diverse christelijke migranten in ons midden betreuren eerder de goddeloze samenleving waarin zij zijn terechtgekomen. In zoverre er toch iets van een opleving van de godsdienstigheid te bespeuren valt, is dat enerzijds aan hun inbreng toe te schrijven én wellicht ook wel aan de verrechtiging van de samenleving.

Ik merk wel dat de God van nogal wat migranten en van de meer conservatieve kringen toch vooral die God lijkt te zijn die eertijds door de filosofen als dood werd verklaard (F. Nietzsche 1883) en door steeds meer mensen als overbodig wordt ervaren (we hebben God niet nodig, want kijk waartoe de mens in staat is). Gek genoeg is die God nu juist degene die in de media nog aandacht krijgt, ondanks de hele evolutie die sinds de jaren vijftig op gang is gekomen. Het tweede

Vaticaan concilie is een vrucht geweest van nieuwe denkbeelden en een behoefte aan vernieuwing. Mens- en wereldbeeld zijn toch nog veranderd en daarmee is ook een nieuw godsbeeld ontstaan – uiteraard! Dat blijkt echter in brede kringen niet te zijn doorgedrongen en is die doodverklaarde god nog steeds de enige denkbare. Die god is niet de God in wie ik geloof en ik betreur dan ook de heropleving van een aftands godsbeeld.

Volgens het joods-christelijk gedachtegoed evolueert God met de mensheid mee. Als wij in een God kunnen geloven, dan is het in de God van nu en niet in die van weleer, die veelal een menselijke creatie was geworden en die in de loop der eeuwen met veel ballast werd beladen. Natuurlijk is die god, die we zo nodig dachten te hebben om allerlei gaten mee te vullen, dood. Het was een misbaksel van een god die enkel een machtsbelust

kerkinstituut verrechtvaardigde en mensen nederig het hoofd deed buigen voor het systeem. Het is allicht 'Gods wil' dat zo 'n god verworpen werd. We gaan die nu toch niet terug binnenhalen, samen met een kleinburgerlijke godsdienstigheid!

Godsbeelden

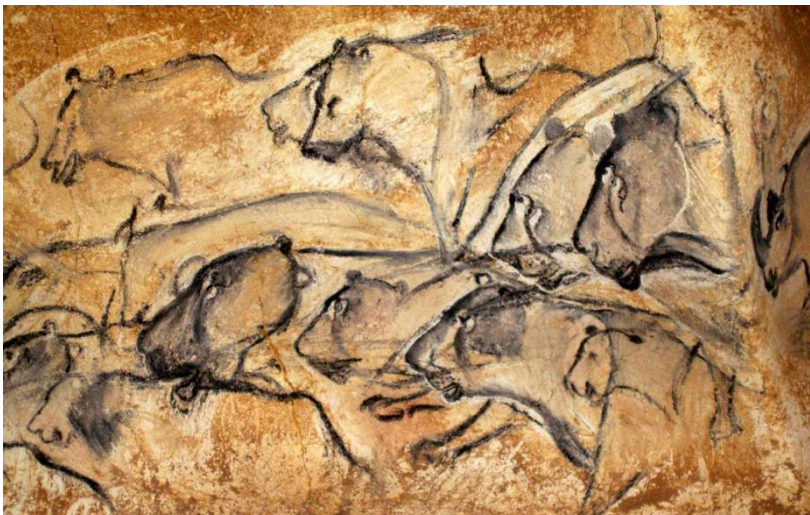
We zijn niet allemaal even kritische gelovigen. Er wordt nogal wat voor waar aangenomen, zonder dat men daarbij vragen durft te stellen. Zij die nog willen twijfelen aan het bestaan van God, struikelen nogal eens over zijn vermeende wreedheid. Hoe kan een liefdevolle God een kind aan kanker laten sterven? Voor hen is het vanzelfsprekend dat God degene is die bepaalt wanneer en hoe iemand sterft. Het vraagt toch niet zoveel intelligentie om te beseffen dat zo 'n godsbeeld onhoudbaar is! Waarom stelt men zich steeds weer iemand voor die alle touwtjes in handen heeft? Wellicht omdat de godsdiensten/kerken het in hun geloofsleer zelf zo voorstellen! Dat is ballast waarvan we ons nog niet hebben losgemaakt. Daarom verzucht ik hier nogmaals: waarom kunnen we God niet gewoon God laten zijn? Dat houdt in dat wij niet gaan invullen waaraan die God zou moeten beantwoorden.

Waarom kunnen we God niet gewoon God laten zijn?

Natuurlijk hebben we nood aan geloofwaardige godsbeelden, maar bij elk moeten we beseffen dat het slechts beelden zijn en daarvan leren de 'tien geboden' ons dat we die eigenlijk niet zouden mogen maken. Het is omdat wij mensen zijn dat wij daaraan behoefte hebben en daarom staat de bijbel ook vol materiaal dat bruikbaar is om zo 'n beeld te vormen. Maar omdat het in de bijbel om menselijke ervaringen en inzichten gaat, is dat materiaal ook tijd- en cultuurgebonden en zelfs vaak tegenstrijdig. Sommige niet-gelovigen baseren zich op dat materiaal om Gods bestaan af te wijzen, wat een bloeddorstige God is dat, zeg! Ze vereenzelvigen God met de beelden en verhalen die mensen voor Hem (of is het Haar?) gebruiken.

Mét hen doen de meeste gelovigen dat spijtig genoeg ook! Het is dan nog meestal een kinderlijk godsgeloof dat velen hanteren, met een groot Sinterklaas-gehalte. Er zijn weinig gelovigen die zich een gezond godsbeeld voorhouden. Gezond zou dan inhouden dat we niet vertrekken vanuit een onbetwist geacht godsbeeld, maar dat we vertrekken van het kind dat sterft aan kanker. Dat raakt ons diep, namelijk daar waar we God kunnen ontmoeten. En dan is die God Diegene die ons de mogelijkheden biedt om daar mee om te gaan, om creatief te worden, actief, troostend, helend ... Zonder dergelijke godservaring zou ik dit artikel niet kunnen schrijven.

Verbondenheid

Heb je je al eens afgevraagd wanneer of hoe de mens hoegenaamd tot het beseff is gekomen dat er een goddelijke werkelijkheid bestaat? Laten we daarvoor de prehistorische mens opzoeken, die zonder smartphone in de hand, weet je wel! Hij is veel sterker verbonden met de natuur, die hem veel geeft, maar die ook erg bedreigend kan zijn. Hij gebruikt wat de natuur te bieden heeft om zich te voeden en te kleden, hij zoekt beschutting in grotten en holen, maar bouwt ook hutten en maakt werktuigen, eerst om te jagen en te vissen en later ook om het land te bewerken.

De gulle natuur kan ook grillig zijn en zich tegen de mens keren: overstromingen, aardbevingen, bosbranden, gevaarlijke roofdieren, andere mensen! Hij stoot op twee fundamentele ervaringen waar hij machteloos tegenover staat. Er is de dood, waarmee hij veelvuldig wordt geconfronteerd. En in contacten met andere mensen leert hij ook gaandeweg het kwaad kennen. Dood en kwaad wekken angst op. De angst is wellicht het meest overheersende gevoel vermits er nog zoveel onbekend, onbegrijpelijk of onbeheersbaar is. Wat kan een mens daartegenover zetten?

Voor de dood moet een enorm ingrijpende ervaring zijn geweest ... Ook nu staat men er machteloos tegenover. Men zal ook al snel geleerd hebben dat men een dode niet zomaar bij zich kan houden. Men moet dat lichaam begraven of verbranden of mummificeren. Maar uit het oog is niet uit het hart. Want als er bij leven met deze mens een verbondenheid was opgebouwd dan houdt die niet zomaar op. Men voelde aan dat er een vorm van contact bleef bestaan of men verlangde er minstens naar. Het een of het ander, het maakt niet uit om de doden ergens in het grote geheel een plaats te geven. Men geraakte ervan overtuigd dat de doden ergens heengingen. Waar is die plek, dat Walhalla, die eeuwige jachtvelden, dat Nirwana, die hemel of hoe het ook mag heten? Er moest gewoon een bovennatuurlijke werkelijkheid bestaan, een hiernamaals, waar de doden leven en met ons verbonden blijven. Denk maar aan de in alle oude culturen voorkomende vooroudercultussen.

Van grottekeningen naar selfies

Je kan je afvragen: 'moet' dat bovennatuurlijke wel bestaan? Dat mensen zich verbonden blijven voelen met hun voorouders is duidelijk, maar speelt zich dat niet gewoon in hun geest af? Leidt dat onvermijdelijk tot het beseff van een hiernamaals, laat staan een god? In vroegere tijden in elk geval wél. Dan verwijs ik naar het oude gebruik van grafgiften. De dode krijgt het nodige mee voor zijn reis of zijn nieuwe bestemming. Daarenboven is de dood slechts een van de invalshoeken om tot een godsbesef te komen. Toch is het volgens mij een van de meest doorslaggevendste. De beeldjes die van voorouders worden gemaakt krijgen bijzondere krachten toegewezen. Op die manier werd het hiernamaals veel actiever beleefd dan tegenwoordig.

Laten we niet vertrekken vanuit een onbetwist geacht godsbeeld, maar bv. vanuit het kind dat sterft aan kanker.

Al blijkt die verbondenheid ook nu nog bij uitvaarten bijzonder levend!

Tegelijk was er de overtuiging dat door iets af te beelden men macht kreeg over het afgebeelde. Denk aan de grottekeningen van dieren. Zo wordt het omgekeerde ook waar: dat men voorouders afbeeldde om macht over hen te hebben en onheil af te wenden. Er is nog altijd discussie over de betekenis van de grottekeningen. Is het kunst of hebben ze een rituele betekenis of is het een uitdrukking van verbondenheid met de natuur? Het een sluit het andere niet uit, integendeel. Wat dacht je van de tegenwoordige selfie-rage of de behoefte om alles wat men meemaakt te fotograferen of te filmen? Wil men daarmee niet voorkomen om iets wat als kostbaar wordt ervaren te verliezen? Men zet daarmee bakens in de onverbidde voortschrijdende tijd, tekens van aanwezigheid, van zijn. Om zowel deel te hebben aan het geheel als om herinnerd te worden.

Het heeft altijd te maken met macht én met overmacht. Ik bedoel dan dat men wel beseft dat men niet alles zelf kan beheersen, dat er krachten en machten zijn die ons overstijgen. Natuurgodsdiensten leggen die in de natuur maar andere godsdiensten leggen die bóven de natuur. Is niet elke cultuur in oorsprong een religieuze cultuur? Ik zeg dan: vermits het besef van een goddelijke werkelijkheid al bij de oermensen aanwezig was, moet het wel tot de kern van het menszijn behoren.

Een atheïst kan hiertegen inbrengen: gelukkig is de mens geëvolueerd en heeft hij zich bevrijd van de waan dat er een god zou bestaan. Maar waarvoor heeft die bevrijding plaatsgemaakt? Ik zie vooral veel

cynisme en hedonisme bij mensen die zich koesteren in de illusie dat zijzelf de uiteindelijke norm van alles zijn. Dan vraag ik u: is dat nu niet typisch voor iemand die zich laat leiden door de angst? Tot de dag komt dat je moeder sterft of je partner sterft of je kind sterft en dan schrijf je in je afscheidswoord: 'tot ziens ...'. Want dan komt dat *oerbeseft* in je toch naar boven. Misschien kan je het nog verstandelijk onderdrukken, alleen is je gevoel dan even sterker dan je verstand!

Met zijn allen voor het ene

Ik heb ondertussen voldoende uitvaartdiensten voorgegaan om te beseffen dat de confrontatie met de dood een sterke *boost* geeft aan het religieuze aspect van elke mens. Verbondenheid zit in elke mens en is een van zijn voornaamste drijfveren. Bij een overlijden ervaart men (althans in een intieme relatie) dat die verbondenheid niet ophoudt bij de dood. Dat is daarom nog geen godsbewijs. Ik heb niet de ambitie om iets te bewijzen en al zeker God niet. Mensen die met zekerheid over God spreken, die de bijbel of de koran zwart op wit nemen, zijn mensen die God voor hun eigen kar spannen. Zoals onze moslimbroeders en -zusters

die voortdurend zeggen 'dankzij God' of 'als God het wil'? Het is wat de bijbel noemt 'de naam van God ijdel gebruiken', wat we opnieuw volgens de tien geboden vooral niet mogen doen. Maar ik meen dat het in hun geval eerder een taalkwestie is. Het is zoals wij ook zonder nadenken 'godverdomme' zeggen. Of OMG ...

Maar we hadden het dus over die al dan niet religieuze verbondenheid. Is verbondenheid niet doorgaans kortstondig? Zoals je ze ervaart bij evenementen zoals sportwedstrijden, concerten en betogingen? Men wil erbij horen, maar het is zo weer voorbij, ondanks de foto's die je hebt gemaakt. Toch is de verbondenheid ruimer dan het evenement, want je bent supporter of lid. Gelukkig voelen de meeste mensen zich ook sterk verbonden met hun naaste familie en vriendenkring, al is die verbondenheid erg kwetsbaar. Het is dan ook een kwestie van liefde en vermits het gezegde luidt 'liefde overwint alles', heeft de liefde dus vele veldslagen te voeren. De supporters van *den Antwerp* zingen wel over 'de liefdevolle kleuren', maar toch moet er telkens weer een strijd worden gevoerd opdat die kleuren zouden overwinnen. Bij dergelijke verbondenheid gaat men met zijn allen voor het ene, de overwinning. Dat is een belangrijk kenmerk van verbondenheid of religiositeit: *met zijn allen voor het ene*. Wat verbindt ons? Het verlangen of het streven naar dat ene of die Ene, die oorzaak en doel is van onze verbondenheid.

Dat geeft ons energie, zin, levenslust, goesting, ...

Verlangen en herbronnen

Het boeddhisme heeft het niet hoog op met het verlangen, dat oorzaak is van veel lijden. Het christendom – dat het lijden niet uit de weg gaat (en daarin erg ver kan gaan, 'te ver' hoor je zeggen) – heeft een meer positieve kijk op het verlangen. Beide hebben er zeer interessante dingen over te vertellen. Het is dan ook niet de bedoeling ze tegenover elkaar uit te spelen. Natuurlijk is het verlangen een pijnlijke zaak. Elk verlangen kan je als een worm aanvreten, waardoor het lijkt of je gaandeweg alles prijsgeeft.

Denk aan de parabel over de kostbare parel: *“Het koninkrijk der hemelen lijkt op een koopman die op zoek is naar mooie parels. Toen hij een heel kostbare parel vond, verkocht hij alles wat hij had en kocht die ene parel”* (Mt13,45v). De evangeliën zetten ons aan om te verlangen naar dat hemelse koninkrijk of Rijk Gods, wat hét onderwerp is van Jezus' prediking. Niet te verstaan als het hiernamaals, maar wel als een nieuw wereldbestel, waar Gods Woord heerst. Ons verlangen ernaar moet zó groot zijn dat we al het andere ervoor willen opgeven. Het gaat

Vermits het besef van een goddelijke werkelijkheid al bij de oermensen aanwezig was, moet het wel tot de kern van het menszijn behoren.

dan niet om een obsessie, het gaat om een prioriteit. *“Zoek eerst het koninkrijk en zijn gerechtigheid en al het andere zal u erbij worden gegeven”* (Mt 6,33).

Het benadrukken van de gerechtigheid als kenmerk van het verlangde, maakt het meteen ook los uit een al te individuele interpretatie. Het gaat niet om mijn eigen welbehagen, maar om wat goed is voor allen. We hebben het immers nog steeds over verbondenheid. En die verbondenheid is per definitie religieus en dus zeg ik: zo is de mens op het spoor van het goddelijke gekomen.

Het is niet omdat ik al vele malen heb gezegd en geschreven dat een mens van nature religieus is, dat ik daarmee meteen bedoel dat hij per se godsdienstig is. Religieus wil zeggen dat men zich verbonden voelt met het geheel, met allen en alles en dat men die verbondenheid

als een energie beleeft, een fundamenteel zijn tegen alle gebrokenheid in. Die verbondenheid neemt je mee naar de bron en dat is nu precies wat we zouden moeten doen als we zonder vooroordelen en zonder vooringenomenheid over een thema als het goddelijke willen spreken.

Je kan je natuurlijk nog steeds afvragen of verbondenheid op lange termijn wel kan bestaan. Zelfs in de liefde is dat niet vanzelfsprekend. Of voelen mensen zich gewoon minder schuldig wanneer ze daarin falen? Gaan we het nu over het tanende zondebesef hebben? Moet ik nu de pastoor Munte in mezelf naar boven laten komen? Het is juist omdat we niet meer in die tijd leven dat we nood hebben aan herbronning voor onze levensbeschouwing. Ook de godsdiensten hebben die herbronning nodig en dit liefst ook in onderlinge dialoog.

Dat is een belangrijk kenmerk van verbondenheid of religiositeit: met zijn allen voor het Ene.

Het kwaad

Zoals gezegd zijn zowel de dood als het kwaad oerervaringen die leiden tot angst en daartegenin ook tot het besef van het goddelijke. Hoe zie ik dit bij het kwaad? Het kwaad roept het vermoeden op dat er een tegenover moet zijn: het goede, de liefde, de gerechtigheid ... Een van de redenen waarom ik christen ben is dat in het joods-christelijke gedachtegoed de gerechtigheid steeds weer op de voorgrond komt. In het Eerste/Oude Testament is de gerechtigheid een strijdpunt, iets waar het volk en zijn leiders wordt op afgerekend. In het Tweede/Nieuwe Testament is de gerechtigheid een innerlijke prioriteit, zelfs ten koste van je eigen leven.

Maar gerechtigheid kan ook voortkomen van niet-gelovigen, kan je zeggen. Zo kom je niet per se bij een god uit. Nee, ik was nu even toch van God uitgegaan, omdat ik nu eenmaal niet anders kan om mijn eigen geloof in deze redene-

ringen te laten meespelen. Daarboven denk ik niet dat er dingen zijn die per se tot God leiden. God heeft met niets of niemand een exclusiviteitscontract afgesloten (ook al zijn er misschien wel die dat toch geloven). Maar we hadden het over gerechtigheid of over het verlangen om het kwaad te verdelen en hoe dit tot een godsbesef kan leiden. Het kan ook tot nog meer kwaad leiden! 'Oog om oog' weet je wel. Daarom zegt het evangelie: *'bemin uw vijanden en bid voor wie u vervolgen'* (Mt 5,44). Het gaat om het doorbreken van de kringloop van het geweld of het onrecht.

Het kwaad is wel moeilijk te benoemen. Wat wordt als kwaad ervaren? Dat kan erg verschillen tussen culturen, tussen individuen ook. Wij zien de Taliban in Afghanistan als duivels, maar zij geloven dat zij engelenwerk verrichten. Gelijkaardig 'engelenwerk' hebben wij, christenen, ook eeuwenlang in

Europa verricht. In naam van God werden ketters vervolgd, kruistochten georganiseerd, andersgelovigen gepest. Die tijd lijkt achter ons, maar de kern van dat soort kwaad bestaat toch nog altijd. De katholieke kerk profileert zich nog altijd als onverdraagzaam t.a.v. de minste afwijking van de katholieke leer of de interne regelgeving. In de afwijkingen is meestal geen kwaad te vinden, maar uiteraard wel in de onverdraagzaamheid. Men is het eeuwenlang gewoon geweest om voor anderen te bepalen wat en hoe er geloofd moest worden, zodat men het nu als zijn heilige plicht gaat beschouwen om een blinde gehoorzaamheid te handhaven!

Men vraagt me wel eens hoe ik met mijn kritische houding toch katholiek priester blijf. Is dat wel consequent? Ik ben consequent omdat ik mij niet laat afleiden door bijkomstigheden zoals een door beperkte mensen geleid instituut, maar mij wel laat leiden door het evangelie en de heilige Geest (die waait waar zij wil - Joh 3,8)! Binnen de kerk heb ik meer mogelijkheden om aan vernieuwing te werken dan erbuiten, dat spreekt vanzelf! Al sluit ik een nieuwe scheuring niet uit omdat de kritiekloze stroming in de

kerk momenteel de klok serieus aan het terugdraaien is. De duivel zit overal ...

De duivel en het strand

Ik geloof niet in de duivel als zodanig. Maar zoals de mens beelden nodig heeft om goden zichtbaar te maken, zo heeft hij ook een beeld nodig voor het kwaad. Die duivel wordt afzichtelijk voorgesteld, maar dat is misleidend. Ik ben momenteel een schildering aan het voorbereiden waarin ook de duivel voorkomt. Ik stel hem voor als een engelachtige, aantrekkelijke, androgyne persoon die vriendelijk kijkt. Hoe kan hij je anders verleiden tot het kwade, niet met horens en een stinkende adem!

De kerk brengt wel iets te gretig de satan ter sprake wanneer zij zichzelf door hem liet verleiden en dat lijkt erg op het ontlopen van je eigen verantwoordelijkheid. Ik weet niet of dit wel zo is en of het hier niet eerder een taalkwestie is, net zoals met dat vloeken hoger. Ik begrijp dat het erop lijkt alsof je jezelf tot slachtoffer maakt, wanneer je zegt dat de duivel je heeft verleid. De meeste mensen zullen, wanneer het kwade hen treft, niet meteen aan een duivel denken, maar wel aan een god die hen teleurstelt.

Het probleem is dat mensen, omdat het menselijk is, meteen God verwijten maken wanneer ze in de miserie zitten. Terwijl God ver van hun gedachten is wanneer alles

God heeft met niets of niemand een exclusiviteitscontract afgesloten.

goed gaat. Het danken en prijzen van God kom je buiten de liturgie weinig tegen, terwijl men wel meteen op het punt staat zijn geloof te verliezen bij zware tegenslag. Zo komt God dus enkel maar in het vizier wanneer het kwaad je overkomt. Als je klachten hebt, dán weet je Hem wel wonen!

Ken je dat verhaaltje van de voetstappen (de auteur is mij niet bekend)?

Eens had een man een droom. Hij droomde dat hij wandelde langs het strand, samen met God. Tegen de blauwe lucht tekende zich perioden uit zijn leven af en voor iedere periode waren er twee paar voetstappen in het zand: één paar van hemzelf en het andere van God. Terugkijkend naar die voetafdrukken zag hij ineens een stuk waar maar één paar voetstappen stond. Hij zag ook dat dat precies was op het moeilijkste en verdrietigste moment uit zijn leven. Dus zei hij: 'God, ik heb gezien dat juist op het moeilijkste moment van mijn leven er maar één paar voetstappen is. En Gij hebt nog wel beloofd dat Gij altijd bij mij zoudt zijn! Ik snap niet dat Gij mij juist op dát moment hebt verlaten.' Maar God zei: 'Mijn lieve kind, Ik hou van je en zou je nooit verlaten. In jouw momenten

van strijd en lijden, daar waar je maar één paar voetstappen ziet, daar was het ... dat Ik je droeg.'

Horizontaal en verticaal

Het is natuurlijk ook maar weer een beeld, maar hoe moeten we anders over God spreken? God is altijd anders dan wij denken. Ook dat is invulling, maar ik geloof wel dat het waar is. Er is geen enkel menselijk woord dat Hem recht doet. Zouden we dan maar best zwijgen? Dan is het toch beter om verhalen te blijven vertellen ... Bestaat God dan enkel maar in een wereld van verhalen, metaforen en symbolen? Nu moet je vooral over die wereld niet neerbuigend denken. Die 'wereld' is geen *quantité négligable*, een verwaarloosbaar bijproduct van de echte wereld. Ik zou nog wel het woord wereld vervangen door werkelijkheid en die symbolische werkelijkheid leren zien als dé meest omvattende werkelijkheid die denkbaar is, met name diegene die de religieuze dimensie inhoudt. We weten dat de wetenschap haar grenzen steeds wil verleggen, omdat ze nu eenmaal steeds op die grenzen stoot en ze zich bewust is van wat ze nog maar weet en kan. Een wetenschapper moet toch toegeven dat er meer te weten is dan alle wetenschappers samen kunnen weten! Er is ook meer werkelijkheid dan wij kunnen beschrijven. In dat 'meer' zou je een horizontale en een verticale dimensie kunnen onderscheiden (enkel als hulpmiddel weliswaar – het gaat hier niet om een dualisme). De horizontale is de fysische dimensie, die de wetenschap onderzoekt, met nog heel wat onverkend terrein. De verticale is de symbolische of spirituele dimensie, die op een andere manier verkend dient te worden, maar waarvan je het bestaan dus mogelijk zou kunnen ontkennen, ook wel het 'numineuze' genoemd ...

Wij staan op de drempel van een nieuwe wereldreligie waarbij het heilige licht van de mobiele telefoon over allen zal schijnen.

Weet je dat twee derde van de IJslandse bevolking gelooft dat trollen en elfen bestaan? Je zou dat dom kunnen noemen, maar is het geen uitdrukking van een besef of minstens een behoefte aan een ons overstijgende werkelijkheid? De meeste IJslanders behoren officieel tot de staatskerk van IJsland (protestants), maar zijn in de praktijk in groeiende mate onkerks en atheïstisch. Tegelijk groeit een interesse in de oude Germaanse tradities. Men zoekt dus naar iets om het verloren christelijke godsbesef te compenseren. Dat zien we eigenlijk zowat overal in Europa gebeuren. Het feit alleen al dat men naar alternatieven zoekt, bevestigt het bewustzijn van die verticale dimensie van de werkelijkheid.

Het heeft veel met identiteit te maken. De christelijke identiteit dooft uit, zonder dat daar iets voor in de plaats is gekomen. Dus gaat men te raden bij voorchristelijke praktijken of bij oosterse levensbeschouwingen. Tot hiertoe is dat eerder marginaal te noemen en zien we dat de meeste mensen 'go with the flow' en een afwachtende houding aannemen.

Je ziet wel hoe mensen toch in grote getale op straat komen met gele hesjes of in klimaatbetogingen of met nationalistische motieven. Er is wel een behoefte naar een nieuwe verbondenheid en een eigen identiteit. Die inderdaad nog blijft steken in oprispingen, waar gemakkelijk misbruik van kan worden gemaakt. Mensen zijn nu eenmaal beïnvloedbaar. De kerk heeft daar eeuwenlang handig gebruik van gemaakt en de politiek springt ook graag op die kar. Met de hulp van de media.

De invloed van de sociale media lijkt toch wel zorgwekkend. Zijn de 'social media' geen nieuwe religie aan het worden of zijn ze het al? Ze creëren een illusie van verbondenheid, heel broos, maar wel verleidelijk. Het zijn geen *media* (geen hulpmiddelen) meer, het zijn *influencers* en *determinators* geworden! Zij proberen die verticale dimensie naar zich toe te trekken en ervoor te zorgen dat Smartphones onmisbaar worden. Wij staan op de drempel van een nieuwe wereldreligie waarbij het heilige licht van de mobiele telefoon over allen zal schijnen. Halleluja!

Ik word daar niet vrolijk van, maar ik geloof dat we ons niet mogen blindstaren op actuele fenomenen, die voorbijgaan, ook al weten we niet wat de volgende golf zal brengen. Er zijn veel redenen om pessimistisch te worden, maar er is ook nog altijd 'het waaien van de Geest' dat niet tegen te houden is en dat we in dit geval breder mogen interpreteren dan een puur christelijke metafoor. De mens is in elk geval tot veel meer in staat dan hij momenteel wil geloven.

Goddelijk Licht

Je weet welke de eerste woorden van de bijbel zijn ... "In oorsprong

schept God de hemel en de aarde. De aarde is aanvankelijk woest en chaotisch en duisternis heerst over de oervloed. Dan wervelt de geest/adem van God over de wateren" (Gn 1,1-2). Het is niet voor niets dat het scheppingsverhaal de eerste woorden van de bijbel zijn. Omdat het toonaangevend wil zijn, omdat het hier om beginsels gaat, eerder dan om een begin. Creationisten nemen deze woorden graag letterlijk en doen daardoor de diepere zin ervan verloren gaan.

Schepping is niet iets van lang geleden. Schepping gebeurt volop. Het scheppingsverhaal is een beginselverklaring, die we ons ter harte moeten nemen. Wat gebeurt er om de oerchaos te beheersen? De Geest beweegt er overheen – of er dóórheen misschien wel. Van dan af begint alles vorm te krijgen, waardoor er ruimte ontstaat voor menselijk leven. De Geest of levensadem (*roeach*) is een bijbelse manifestatie van God die als eerste positieve goddelijke kracht wordt genoemd, nog vóór God tot spreken komt en dus tot scheppen. Een goddelijke zucht en het leven komt op gang.

Toch is het niet meer dan een menselijke poging om iets te verwoorden van God dat wezenlijk is. Door Gods Adem komt de chaos tot rust of orde. Dit alles is te situeren in die verticale dimensie. Laat je niet verleiden om dit een plaats te geven op een tijdslijn. Het (eerste) bijbelse scheppingsverhaal is het resultaat van een vernieuwend denken over God door de joodse gemeenschap die op dat moment

in ballingschap leefde en op zoek ging naar haar eigen identiteit. Het is wel duidelijk dat wat de bijbel vertelt over God, eigenlijk meer zegt over de mensen en de zin van het leven. Ze beseften wel dat God niet beschrijfbaar is en ook niet benoembaar, daarom vond men het ook niet gepast om zijn naam uit te spreken (tenslotte hadden zij die zelf bedacht, tijdens diezelfde ballingschap).

Omdat het woord in het Hebreeuws ook daadkracht heeft, schept God door te spreken. En het eerste wat Hij zo schept is licht en dat licht moet duidelijk onderscheiden zijn van de duisternis. Het gaat hier niet over zonlicht vermits de zon pas op de vierde dag wordt geschapen! Het gaat hier om goddelijk licht dat eerst wordt gecreëerd opdat we al wat volgt ook in het juiste licht zouden zien, zou je kunnen zeggen.

In Psalm 104 wordt volop Gods scheppingskracht bezongen en zo lezen we aan het begin: *“Prijs de heer, o mijn ziel. Heer mijn God, Gij zijt machtig groot, met pracht en met verhevenheid omkleed. Hij gaat gehuld in een mantel van licht”* (Ps 104,1-2a).

Dat doet ook denken aan de gedaanteverandering van Jezus op de berg: *“Voor hun ogen veranderde hij van gedaante. Zijn gezicht ging stralen als de zon en zijn kleren werden wit als licht”* (Mt 17,2). Maar natuurlijk is het vooral de proloog tot het Johannes-evangelie die dat licht onderstreept: *“In het begin was het woord, en het woord*

Geen duisternis is meer beangstigend dan de duisternis in onszelf. Ook als we in het licht staan blijft die bestaan.

was bij God, en het woord was God. Het was in het begin bij God. Alles is door Hem ontstaan, en buiten Hem om is er niets ontstaan. Wat ontstaan was, had leven in Hem, en het leven was het licht van de mensen. Het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis kon het niet aan” (Joh 1,1-5). Dit bevestigt hoe dat licht moet geïnterpreteerd worden, met name in het perspectief van menselijk leven.

In de eerste brief van Johannes wordt dat nog eens bevestigd: *“Als wij zeggen dat wij met Hem verbonden zijn, terwijl wij onze weg gaan in de duisternis, liegen wij en doen wij de waarheid niet. Maar als wij onze weg gaan in het licht – zoals Hij zelf in het licht woont – dan zijn wij met elkaar verbonden ...”* (1Joh 1,6v). Dit alles illustreert hoe men in dat (verticale) licht een goddelijke aanwezigheid (h)erkend. Dat zien we trouwens ook in andere tradities dan de joods-christelijke.

Denk aan bijna-doodervaringen waarbij men licht ziet aan het eind van de tunnel of andere variaties. Licht wordt met God geassocieerd en zo zijn ook vele mystieke visioenen en als bovennatuurlijk benoemde ervaringen met licht verbonden. In ons denken en in onze

taal is dat licht iets positiefs, symbool van wat goed is en waar. Hoe kan het ook anders vermits we licht nodig hebben om niet overal tegenaan te lopen. Dat dit licht dan ook in een andere, goddelijke, dimensie wordt geplaatst is niet meer dan logisch.

Dat eerste scheppingswoord is trouwens ook vergelijkbaar met het eerste van de tien woorden van richting (tien geboden). Denk dan niet spontaan aan dat kinderrimpje (Bovenal bemin één God ...), maar wel degelijk aan de bijbeltekst (Ex 20). In tegenstelling met de negen andere is het eerste woord geen gebod of verbod, maar een aanbod. *“Ik ben JHWH, uw God, die u heeft weggevoerd uit het land van Egypte, het slavenhuis”*. Egypte is het land van de duisternis waarvan men zich losmaakt om op weg te gaan naar het land van belofte dat door Gods licht wordt beschenen. Bevrijding is de overgang van duisternis naar licht. Er wordt dan ook meteen een duidelijke scheiding tussen beide aangebracht. Het is de scheiding tussen goed en kwaad, leven en dood. *“Leven en dood houd ik je voor. Kies dan het leven”* (Dt 30,19). En het is een keuze, want niets is blijvend.

Telkens moeten we opnieuw die stap in het licht zetten. We kiezen voor het licht omdat we bang zijn voor het donker. Maar geen duisternis is meer beangstigend dan de duisternis in onszelf. Ook als we in het licht staan blijft die bestaan. Daarom moet er een licht zijn dat tot in ons diepste kan doordringen, een goddelijk licht. Het is van alle culturen en godsdiensten: dat licht dat zoveel meer inhoudt dan het zonnetje dat op ons bolletje schijnt. Het ligt er nu maar aan hoever we gaan in het betekenis geven aan

Zelfs vele kerkgaande gelovigen geloven, als puntje bij paaltje komt, niet echt in God! Ook voor hen gaat het meer om er bij te horen.

het licht. Als symbolische werkelijkheid is het licht wellicht in alle culturen herkenbaar, zelfs als verwijzing naar het goddelijke.

Tussen gave en keuze

In zoverre we het zelf in de hand hebben is het leven een aaneenrijging van keuzes. Het leven staat niet stil, ook niet voor conservatieve mensen. Zij zouden niet liever wensen dan dat alles bij het oude bleef. Zij geloven liever dat alles in Gods hand ligt en als de mens iets in eigen handen neemt, wordt het toch maar een geknoei. Is het wel verantwoord om vanuit zo 'n houding de menselijke creativiteit af te remmen? Het gaat in elk geval tegen de beginsels van het scheppingsverhaal in, waarin de mens niet alleen volop de ruimte krijgt om zichzelf te ontplooien, maar ook de opdracht krijgt om het scheppingsproces mee verder te zetten.

Dat lees je er natuurlijk niet in als je de tekst letterlijk neemt, zoals creationisten doen. Het is overigens toch wel merkwaardig dat creationisten en fundamentalisten (in de praktijk zijn dat dezelfde mensen) zo worden genoemd, terwijl zij juist degenen zijn die de creatie en de fundamenten verwaarlozen! Enfin, wanneer we de creativiteit niet tegenhouden en waar nodig in goede banen leiden, dan is de mens tot veel goeds in staat, zoals al is gebleken. Maar wie creatief wil zijn – en wil leven tout court – mag niet bevreesd zijn om keuzes te maken.

Zo sta je ook voor de keuze: geloof ik in God of niet? Je kan die keuze ook voor je uit blijven schuiven en ondertussen leven 'alsof' God niet bestaat. Een volwassen mens durft nochtans keuzes maken, zonder

evenwel de alternatieven uit te sluiten. Het getuigt immers niet van volwassenheid wanneer men niet in staat blijkt om zijn mening te herzien. Veel van onze keuzes maken we niet echt zelf, we worden beïnvloed door anderen en door omstandigheden, waardoor onze keuzes niet altijd keuzes zijn, maar een zich neerleggen bij de overmacht. Je zou ervan versteld staan hoe weinig fundamentele keuzes een mens eigenlijk zelf maakt. Men vindt het doorgaans belangrijker om ergens bij te horen. Persoonlijke keuzes houden het gevaar in om in een isolement te belanden. Nochtans, wie in God gelooft, staat nooit alleen! Maar wie gelooft nog echt in God? Zelfs vele kerkgaande gelovigen geloven, als puntje bij paaltje komt, niet echt in God! Ook voor hen gaat het meer om er bij te horen. Men maakt de keuze niet!

Gelukkig is het niet enkel een kwestie van kiezen, want als het om geloof in God gaat, betreft het in eerste instantie een gave. Wij kiezen God niet; God kiest ons. Dit lijkt

een gevaarlijke uitspraak, omdat ik hiermee iets van God zelf invul. Dat is nochtans niet de bedoeling. Als ik zeg dat God mij kiest, dan heb ik het over mijn ervaring. Het gaat om iets dat mij overkomt, iets waartoe ik zelf geen initiatief nam, maar dat mij zomaar wordt gegeven. Er zijn wel meer mensen, vooral zij die op latere leeftijd tot geloof zijn gekomen, die getuigen dat zij er niet hebben voor gekozen om voortaan te geloven, maar dat het geloof of God hen is overkomen.

Geloof (in God) is ongetwijfeld vooreerst een gave. Het is een mogelijkheid die ons wordt aangereikt. Die gave bestaat voor iedereen, maar zoals het is met andere gaven of talenten, is niet iedereen in dezelfde mate bekwaam of bereid om die gave te ontwikkelen. Een geschenk moet je willen en kunnen aannemen en dan uitpakken en het een plaats geven in je leven. Ook het geloof is een geschenk, een ingrijpend geschenk dat daarom juist zo moeilijk om aan te nemen is.

Alhoewel het geloof in God een bevrijdend gebeuren is, kan het ook als bedreigend worden ervaren. Je wordt er een ander mens door, maar wil ik dat wel? Waar kies ik voor: dat God mijn leven overneemt of dat mijn smartphone mijn leven overneemt? ... Weet u, ik heb niet eens een smartphone! Ik heb een computer, ja, daarmee kan

ik dit artikel schrijven, maar ik zou 'begot' niet weten welke meerwaarde een smartphone zou bieden, ondanks de talloze mogelijkheden die dat ding heeft. Maar als ik zie hoe mensen erdoor bezeten worden, dan denk ik dat ik toch maar God zeggenschap geef over mijn leven! Je kan zeggen dat dit mijn persoonlijke keuze is, maar het is veel meer dan mijn keuze.

Het gaat erom dat ik in mijn volwassen leven nog nooit heb getwijfeld over het bestaan van God. Ik heb wel eens de oefening gedaan om argumenten tegen zijn bestaan te verzamelen, maar die waren toch allemaal zo gemakkelijk te weerleggen, althans vanuit mijn Godsbeleving. Ik kan een ander niet laten beleven wat ik beleef. Ik kan alleen getuigen dat die alle twijfel wegneemt. Je zou kunnen zeggen: als je God dan toch zo reëel beleeft, waarom geeft Hij jou dan niet de juiste woorden in die een ander wél zouden overtuigen?

Daarmee komen we weer uit bij die God die een kind aan kanker laat sterven. De God die ik ken (al is het ongepast te beweren dat je God kent, maar nog eens: we moeten

Als ik zie hoe mensen bezeten worden door hun smartphone, dan denk ik dat ik toch maar God zeggenschap geef over mijn leven!

nu eenmaal woorden en beelden gebruiken), maakt geen gebruik van woorden. Wij, mensen, hebben woorden nodig om te communiceren. God gebruikt in het scheppingsverhaal wel woorden om mee te scheppen, maar dat verhaal is dan ook door mensen geschreven. Daarachter zit natuurlijk wel een oeroud inzicht (het komt van de oude Egyptische beschaving) van een Schepper die geen gereedschap nodig heeft om iets te maken.

Kunst van de Geest

Mijn beleving leert mij dat mijn creatieve talenten niet zondermeer mijn eigen verdienste zijn. Natuurlijk heb ik veel van anderen geleerd en door ervaring wordt men ook beter, maar toch is het steeds weer mijn ondervinding bij het tekenen, schilderen of schrijven dat ik niet

geheel uit eigen kracht en kunnen bezig ben, meer nog, ik voel mij, zoals Franciscus het zei: 'een werktuig in Gods hand' en dat is in geen geval aanmatigend bedoeld. Er is van mijn kant altijd weer meer verbazing dan voldoening wanneer het werk is voltooid. Wie mij kent weet dat ik niet gauw tevreden ben over mijn creaties en dat heeft dan te maken met de drijfkracht om het volgende keer nog beter te doen. Toch vind ik in wat ik doe (ten goede) dat er iets inzit dat van elders komt, van buiten mezelf. Ik noem dat dan (omwille van mijn christelijke geloofsovertuiging) de werking van de heilige Geest.

Al kan je in de bijbel een onderscheid maken tussen de Geest van bij de schepping enerzijds en anderzijds de Geest die Jezus bezielde en de apostelen vurig maakt (de eerste vrouwelijk en de tweede mannelijk), toch is voor mij dat onderscheid niet wezenlijk. Denk vooral ook niet aan de zgn. heilige Drie-eenheid (Vader, Zoon en heilige Geest), want dat is een van de vele menselijke constructies die het ons alleen maar moeilijker maken. Het is een dogma waaraan je vooral de menselijke zwakte kunt aflezen om het goddelijke te verwoorden. Dogma's zijn onbespreekbaar voor de kerk, maar eigenlijk dienen zij juist vooral onder kritiek te worden gesteld! De geloofwaardigheid van de kerk wordt door dogma's ondergraven. Meer nog: elk dogmatisch denken is in strijd met het waaien van de Geest.

Uiteindelijk zijn het allemaal slechts benamingen voor aspecten van het geloof en de mens durft nogal eens de fout maken om die benamingen te verabsoluteren. Hier stoten we weer op dat verbod om van God

Er is van mijn kant altijd weer meer verbazing dan voldoening wanneer het werk is voltooid.

beelden te maken, een verbod dat in sommige kringen ook verabsoluteerd wordt, of beter gezegd: gekarikaturiseerd, waardoor extremen zelfs beschermde kunstwerken gaan opblazen! Uiteindelijk kunnen wij niet anders dan beelden gebruiken in onze communicatie over de 'dingen des geloofs'. Maar we kunnen er wel op letten om er geen misbruik van te maken. Ik voel mij in elk geval niet geremd om over de Geest te spreken en om te getuigen hoe ik die Geest reëel beleef in mijn leven. Zonder de Geest zou ik wellicht ook aan depressies ten prooi vallen.

Weet u, in het oude Egypte geloofde men dat elke mens een Ka had. Een Ka is zoiets als de ziel, maar dan buiten het lichaam. Je zou het ook kunnen vergelijken met een engelbewaarder zoals in de katholieke traditie, maar ik denk ook aan de Geest die er altijd voor je is. Zo maakte men dus een onderscheid

tussen je lichamelijke zelf en je spirituele zelf, als twee gescheiden entiteiten, maar toch onlosmakelijk verbonden. Dan ben je nooit alleen of eenzaam. Zo geloof ik dus dat de Geest altijd aanwezig is, in die verticale dimensie van mijn bestaan. Met name in het creatieve proces word ik die aanwezigheid gewaar, want daarin word ik niet aan mijn lot overgelaten.

En dat brengt mij dan tot de kunst als vindplaats van de Geest en dus van God. Wie God zoekt en moeite heeft om Hem/Haar te vinden kan de wereld van de kunsten exploreren. De kunst spreekt immers een heel eigen taal. Een taal die niet door iedereen wordt verstaan, net zoals de taal van het geloof, al is het een kwestie van de juiste klik te kunnen maken. Wanneer is iets kunst, daar kan je eindeloos over palaveren. Het heeft met invoeling te maken en aanvaarding. Wij willen alles begrijpen omdat wij zulke

(be)grijpgrage mensen zijn! Er zijn dingen – en de kunst hoort daar bij uitstek bij – die daar overheen stijgen. Net zoals de mens is ook kunst in wezen religieus! Er zullen kunstenaars zijn die dat ontkennen, maar dan alleen maar omdat ze struikelen over dat woord 'religieus', want zij zullen het toch met andere woorden beamen. Kunst en (gods)geloof hebben veel gemeenschappelijk. Eeuwenlang zijn ze met elkaar verbonden geweest (zie mijn artikel ter zake), maar ze zijn van elkaar weg gegroeid om goede redenen, maar het is te betreuren dat ze elkaar nog zo weinig weer vinden op nieuwe gronden ...

Een persoonlijke God

Het bijbelse verbod om een portret van God te maken (het lijkt wel een rode draad doorheen dit artikel) bemoeilijkt de relatie die je met God hebt. Wij zijn mensen en wij zijn gewend om met mensen te communiceren en daarom krijgt een god ook gauw menselijke trekken. Denk maar aan al die Grieks-Romeinse goden en hun affaires. Christenen hebben het grote voordeel dat Christus het mens geworden Woord van God is en dat wij door Christus voor te stellen ook God voorstellen, vermits hij de Zoon van God wordt genoemd. Kijk

bv. naar dat prachtige retabel van het Lam Gods in Gent en je ziet God voorgesteld als Jezus Christus (zij het met een pauselijke tiara op zijn hoofd). De gebroeders Van Eyck hebben zich gehouden aan het verbod en lieten zich niet verleiden, zoals vele andere schilders, om van God een soort Sinterklaas te maken.

Als God de mens heeft geschapen naar zijn beeld, zoals het schepingsverhaal vertelt, dan zou het gerechtvaardigd zijn om God als een mens voor te stellen, zou je denken, alleen is het niet de bedoeling om de stelling om te keren. De mens als beeld van God heeft drie betekenissen of gevolgen zo je wil. De eerste is dat de mens is geroepen om op God te gelijken. Een streven dat uiteraard nooit ten volle wordt bereikt. De tweede is dat God kan herkend worden in elke mens. De derde is dat hiermee een persoonlijke God denkbaar wordt, een God met wie we in contact kunnen treden, net zoals we dat met mensen doen. Tegenwoordig is bij sommige gelovigen het concept van een persoonlijke God niet meer denkbaar omdat de nieuwe wetenschappelijke inzichten dat niet meer zouden toelaten. Hiermee maken zij dan toch weer de fout om de fysische werkelijkheid te verwarren met de symbolische. Zelfs voor intellectuele mensen blijkt het soms moeilijk om God niet te zien als de grote klokkenmaker of poppenspeler.

Geloven in God is tegelijk een soort vriendschap en een soort therapie. Je kan steeds op verhaal komen.

In de bijbelse context is het de evidentie zelf dat God een persoonlijke God is. Daar treedt Hij wel op en worden zijn woorden en daden alom opgemerkt. Hij wordt Koning genoemd en Jezus noemt Hem Vader. Ook wij bidden tot Hem als Onze Vader. Mensen willen nu eenmaal een aanspreekbare God en geen abstracte bron van energie, wat Hij voor mijn part ook mag zijn, want al onze woorden voor Hem zijn toch ontoereikend. Whatever makes you happy! Mijn persoonlijke kijk op God is getekend door mijn ervaring met Gods aanwezigheid. Ik kan in alle oprechtheid herhalen dat ik in mijn volwassen leven nog nooit Gods afwezigheid heb ervaren. Ik sprak hoger al over de invloed van de Geest, wat ook een manier is om Gods aanwezigheid te benoemen. Ik noem Hem dan ook Aanwezige, al heb ik in de ervaring zelf geen behoefte om namen te noemen. Godsnamen zijn vooral geschikt in een liturgische context. We durven daarbij ook paradoxen te gebruiken, zoals ver en dichtbij, omdat God ook beide is. Hij is ver van ons af – Hij is tenslotte God – maar tegelijk ervaren we Hem ook als heel nabij omdat je er een persoonlijk contact kan mee hebben.

Geloven in God is tegelijk een soort vriendschap en een soort therapie. Je kan steeds op verhaal komen en dat is wat mensen nodig hebben: iemand bij wie je op verhaal kan komen. Wie het geloof wegduwt, duwt ook die mogelijkheid weg. Vandaar depressies, zelfmoorden ... en de vele pogingen om alternatieven voor het godsgeloof te vinden, want een mens heeft nood aan innerlijke vrede en tegelijk aan een heilige onrust. God wil de mens niet in slaap sussen, maar Hij wil hem juist wakker maken om de wereld leefbaar te maken!

Daarom geloof ik echt dat Godsgeloof bij het mens zijn hoort. Je bent ten volle mens als God een plaats heeft in je leven. Het is een dimensie van het bestaan. Als je die niet erkent, dan voel je een gemis en ga je op zoek naar alternatieven. De mens heeft een hele weg afgelegd om te komen bij het beschavingspeil dat we nu kennen. Maar dat heeft toch zijn tekorten, precies omdat we onderweg ergens God kwijt geraakten. We hebben met de foute godsbeelden en foute godsdienstpraktijken ook God zelf verloren. We moeten net zoals Abraham, die weggetrokken was uit Ur, de enige ware God opnieuw leren kennen. Hij/Zij is te vinden in elke mens, dus zover zullen we niet moeten zoeken. Er is hoop.

Deurne, april 2019

illustraties:

pag.1: fragment schepping van Adam, Sixtijnse kapel, Michelangelo

pag.2: etalage met Kindje Jezus van Praag

pag.3: detail replica grot van Chauvet (FR)

pag.4: selfie met Hollywood-acteurs

pag.5: RFC Antwerp voetbalclub supportertribune

pag.6: De kruisvaarders nemen Jeruzalem in, door Giraudon

pag.11: Valerius De Saedeleer, Sneeuw in Vlaanderen, 1928?

pag.12: Gebr. Van Eyck, Lam Gods, fragment

pag.13: fragment uit de papyrus van Ani: het wegen van het hart van de overledene